

UDK: 71:[91:32](497.11)
DOI: 10.5937/LSPUPNXI26249J
Pregledni naučni rad

UPRAVLJANJE TERITORIJALNIM RAZVOJEM POGRANIČNIH JEDINICA LOKALNIH SAMOUPRAVA U SRBIJI

Marija Jeftić¹, Velimir Šećerov², Branko Protić³

Apstrakt: U savremenom kontekstu evropskih integracija pogranična područja se sve više posmatraju kao funkcionalni prostori saradnje i integracije susednih regiona kroz razmenu resursa i koordinisan teritorijalni razvoj (usklađivanje razvojnih politika, infrastrukturnu razvijenost naselja i institucionalna saradnja između različitih nivoa upravljanja). Istraživanje prikazano u radu deo je rezultata šireg projekta „Program razvoja područja sa posebnim razvojnim problemima u Republici Srbiji” u okviru koga su razmatrani strukturni problemi naselja u pograničnom pojasu Republike Srbije. U radu su načelno definisane smernice za unapređenje teritorijalnog razvoja pograničnih područja koje zahtevaju integrisane razvojne politike, jačanje institucionalnih kapaciteta lokalnih samouprava i efikasnije korišćenje instrumenata prekogranične saradnje. Rad doprinosi unapređenju razumevanja razvojnih obrazaca pograničnih naselja i pruža osnovu za efikasnije usmeravanje razvojnih politika i investicija.

Ključne reči: pogranična područja, lokalna samouprava, teritorijalni razvoj, prekogranična saradnja, regionalni razvoj

MANAGEMENT OF TERRITORIAL DEVELOPMENT IN BORDER LOCAL SELF-GOVERNMENTS IN SERBIA

Abstract: In the current context of European integration, border areas are increasingly viewed as functional zones for cooperation and regional integration between neighboring regions through resource sharing and coordinated territorial development. This includes harmonizing development policies, improving infrastructure in settlements, and fostering institutional cooperation across different levels of management. The research presented in this paper is part of the broader project „Development Program for Areas with Special Development Problems in the Republic of Serbia”, which examined the structural challenges faced by settlements in the Serbian border zone. The paper outlines guidelines to enhance the territorial development of border areas, emphasizing the need for integrated development policies, stronger institutional capacities of local self-governments, and more effective utilization of cross-border cooperation tools. This work enhances understanding of the development patterns of border settlements and provides a foundation for more effective guidance of development policies and investments.

Keywords: border areas, local self-government, territorial development, cross-border cooperation, regional development

¹ Univerzitet u Beogradu, Geografski fakultet, Studentski trg 3/III, marija.jeftic@gef.bg.ac.rs, ORCID: 0000-0001-5027-0488

² Univerzitet u Beogradu, Geografski fakultet, Studentski trg 3/III, velimir.secerov@gef.bg.ac.rs, ORCID: 0000-0002-0543-6888

³ Univerzitet u Beogradu, Geografski fakultet, Studentski trg 3/III, branko.protic@gef.bg.ac.rs, ORCID: 0000-0002-0053-1114

UVOD

Iako jedinice lokalne samouprave (JLS) imaju mehanizme definisane zakonima za planiranje sopstvenog prostornog razvoja, retko mogu da zaustave negativne procese vezane za depopulaciju, starenje stanovništva i ekonomsku stagnaciju. Posebno su ugrožena ona naselja koja zbog blizine državne granice imaju brojna razvojna ograničenja. Problem perifernosti usložen strateškim, tehničkim i fizičkim razvojnim preduslovima vremenom dovodi do značajnih promena u naseljima koja postaju demografski devastirana, a ekonomski neperspektivna. Realno je da će se trend usitnjavanja i kontinuiranog pražnjenja naselja nastaviti i u narednom periodu, naročito ako se imaju u vidu dosadašnji procesi u prirodnom kretanju i starosnoj strukturi ruralne populacije, kao i to da će pojava spontano raseljenih naselja biti u porastu. Pogranična područja i infrastrukturno izolovane oblasti gotovo i nemaju sela tipa razvojnih centara, niti uslova za njihov razvoj.

Namera autora je da kroz analizu ukaže na stanje i probleme u pograničnim prostorima, a donosiocima odluka omogući bolji uvid u identifikaciju prioriternih područja ulaganja, odnosno efikasniju raspodelu razvojnih sredstava u perpektivi. Time se obezbeđuju pretpostavke za unapređenje procesa planiranja i donošenja razvojnih politika na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou.

TEORIJSKI OKVIR

Razvoj pograničnih područja u Srbiji odvija se u uslovima izraženih regionalnih dispariteta i nepovoljnih demografskih trendova i samim tim je veliki izazov za efikasno upravljanje teritorijalnim razvojem. Tradicionalni urbocentrični model razvoja i centralizovano upravljanje dodatno su marginalizovali ruralna naselja unutar pograničnih jedinica, čineći ih neatraktivnim za život i ograničavajući pristup uslugama i mogućnostima (Drobnjaković, Panić, 2024). Ovakvi razvojni obrasci uklapaju se u širi prostorni kontekst Srbije, u kome su ruralna i urbana područja izrazito heterogena prema fizičko-geografskim, socioekonomskim i funkcionalnim obeležjima, što zahteva diferenciran pristup u planiranju i upravljanju teritorijalnim razvojem (Gajić et al., 2018; 2021).

Savremena naučna istraživanja teritorijalnog razvoja pograničnih područja ukazuju na promenu paradigme u njihovom sagledavanju, od granice kao barijere, ka granici kao razvojnom resursu. U tom kontekstu, poseban značaj imaju koncepti prekograničnog upravljanja i teritorijalne kohezije, koji naglašavaju ulogu institucionalnih i ekonomskih faktora u oblikovanju razvojnih procesa. Prema konceptu „granice kao resursa“, prekogranična integracija zavisi od sposobnosti lokalnih aktera da strateški koriste institucionalne razlike i razvojne potencijale (Sohn, 2020). Prekogranična saradnja predstavlja ključni instrument teritorijalne kohezije, pri čemu pogranični regioni, uprkos perifernosti, mogu postati prostori razvoja ukoliko se prevaziđu administrativne i institucionalne barijere (Medeiros, 2019). U tom smislu, savremeni pristupi ukazuju na potrebu razvoja funkcionalnih prekograničnih regiona i jačanja institucionalnih mehanizama upravljanja (Klatt, Winkler, 2020; Jeftić et al., 2024.). Istovremeno, savremeni pristupi sve više ukazuju da ruralna i urbana područja ne treba posmatrati dihotomno, već kao kontinuum različitih stepena ruralnosti i urbanosti, pri čemu posebnu pažnju zahtevaju naselja prelaznog i perifernog karaktera, kao i ona sa funkcionalnim značajem u mreži naselja (Gajić Protić et al., 2024). Na globalnom nivou, istraživanja potvrđuju da pogranična područja i dalje zaostaju u razvoju, što se dovodi u vezu sa slabijom povezanošću i ograničenim institucionalnim kapacitetima, zbog čega se naglašava značaj modela upravljanja na više nivoa kao ključnog mehanizma za izgradnju

rezilijentnosti ovih područja (Gualini, 2003, Protić et al., 2019.). U skladu sa savremenim evropskim pristupima, Teritorijalna agenda 2030 ističe značaj teritorijalnog kapitala i jačanja lokalnih institucija kao ključnih faktora za prevazilaženje perifernosti i dugoročni razvoj pograničnih područja (Jakubowski, Miszczuk, 2021).

Formulisanje održivih razvojnih politika mora biti zasnovano na integrativnom pristupu koji podstiče lokalno preduzetništvo, digitalnu transformaciju i valorizaciju prirodnih resursa uz istovremeno očuvanje ekološke ravnoteže (Vučić et al., 2025). Iako se ovi prostori često percipiraju kao ekonomski marginalizovani, pojedini depopulacioni klasteri postaju predmet istraživanja za eksploataciju prirodnih resursa, što otvara novu dimenziju u definisanju ruralnih braunfeld lokacija (Joksimović, 2025). Stoga je neophodno inicirati stabilan poslovni ambijent kroz koordinisane mere sektorskih politika, kako bi se raspoloživi resursi bolje valorizovali i podstakao održiv regionalni ekonomski rast (Molnar, 2013).

METODOLOGIJA I REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Istraživanje predstavljeno u radu deo je projekta pod nazivom *Program razvoja područja sa posebnim razvojnim problemima u Republici Srbiji* (Jakopin et al., 2024.) usmerenog na sagledavanje strukture i razvojnih trendova naselja u kontaktnoj zoni državne granice, sa posebnim fokusom na demografske i socioekonomske karakteristike naselja u poslednjem međupopisnom periodu 2011-2022. god. Kao prostorni kriterijum za identifikaciju pograničnih naselja uzet je pojas udaljen približno 10-15km od državne granice, s tim da je maksimalna udaljenost u pojedinim slučajevima proširena do 20km u unutrašnjosti državne teritorije.

Metodološki okvir istraživanja mreže naselja pograničnih JLS Srbije obuhvatio je sledeće analitičke korake⁴:

- identifikaciju pograničnih naselja na osnovu prostornog kriterijuma udaljenosti od državne granice
- analizu stope demografskog smanjenja pograničnih naselja u periodu 2011-2022 god.⁵
- klasifikaciju naselja prema intenzitetu demografskog smanjenja
- analizu socioekonomskih karakteristika stanovništva, posebno u pogledu učešća poljoprivrednog stanovništva u ukupnom st.
- analizu udela izdržavanog poljoprivrednog stanovništva kao indikatora ekonomske održivosti naselja.

Primena navedenog metodološkog pristupa omogućila je identifikaciju prostornih obrazaca smanjenja stanovništva pograničnih naselja, njihovih socioekonomskih problema i potencijalnog uticaja na teritorijalni razvoj pograničnih JLS.

⁴ Osnov za sprovedenu analizu bila su prethodna istraživanja promene stepena urbanizacije gradskih naselja RS u periodu 2011-2022 (izvor), mreža naselja na teritoriji RS (popisne promene 2022-2011 u broju stanovnika i članovima domaćinstava po intervalima), indikatori ruralnog razvoja (trogodišnji proseki 2020-2022 god.), urbano-ruralna nejednakost i ekonomsko-finansijska analiza privrede gradova (2020-2022 god.) (Sećerov et al., 2023). Za svaki indikator za naselja u okviru pograničnih JLS izračunate su sledeće vrednosti: min, max, aritmetička sredina, standardna devijacija i koeficijent varijacije.

⁵ U obzir je uzeta relativna promena broja stanovnika naselja između dva popisa izražena u procentima radi utvrđivanja procentualnog rasta ili pada u odnosu na početni broj stanovnika. Promene su upoređivane na nivou naselja 145 opština/Gradova u odnosu na proseki RS /RS=100/. Detaljnije u: Jakopin et al., 2024.

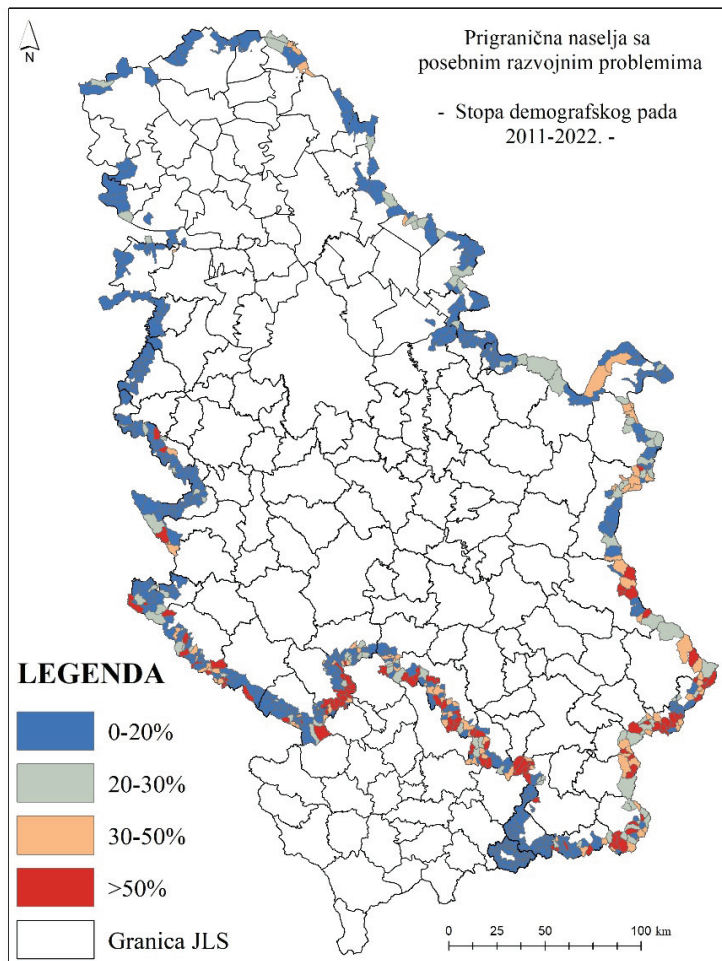
Rezultati sprovedene analize ukazuju na izražene demografske i socioekonomske probleme, odnosno različite oblike razvojnih ograničenja u ukupno 759 naselja u pograničnom pojasu RS grupisanih u četiri kategorije prema intenzitetu demografskog smanjenja. U prvu kategoriju ulazi 307 naselja sa negativnom stopom rasta do 20% i ona su raspoređena duž gotovo čitavog pograničnog pojasa. U drugoj kategoriji nalazi se 151 naselje sa smanjenjem brojem stanovnika između 20% i 30%, dok je 197 naselja zabeležilo smanjenje između 30% i 50%. Najkritičniju kategoriju čini 104 naselja sa demografskim smanjenjem većim od 50% (Karta 1). Prostorna distribucija naselja sa najizraženijim demografskim smanjenjem ukazuje na posebno ugrožena područja u jugozapadnim, južnim i jugoistočnim delovima Srbije. Najizraženiji problemi registrovani su u pojedinim naseljima u Borskoj, Pčinjskoj, Zaječarskoj, Topličkoj i Zlatiborskoj oblasti. U pojedinim slučajevima zabeležen je i ekstremno demografsko smanjenje, uključujući naselja koja su ostala bez stalnog stanovništva.

Dodatna analiza socioekonomske strukture stanovništva ukazuje na značajan udeo poljoprivrednog stanovništva pograničnih naselja u ukupnom st. RS. Od ukupnog broja analiziranih naselja, 100 naselja ima više od 50% poljoprivrednog stanovništva u ukupnoj populaciji Republike Srbije, što ukazuje na izraženu ruralnu i agrarnu strukturu privrede u ovim područjima. Posebno su zastupljena naselja sa udelom poljoprivrednog stanovništva u ukupnom st. između 50% i 70%, dok je manji broj naselja sa veoma visokim udelom poljoprivrednog stanovništva iznad 90%.

Poseban problem predstavlja visok udeo izdržavanog poljoprivrednog stanovništva u ukupnom poljoprivrednom stanovništvu Srbije. Analiza pokazuje da 254 pogranična naselja imaju više od 50% izdržavanog poljoprivrednog stanovništva u ukupnom poljoprivrednom stanovništvu, što čini približno trećinu svih analiziranih naselja. U pojedinim lokalnim samoupravama, uključujući Novi Pazar, Priboj, Zaječar, Loznicu, Tutin, Rašku i Dimitrovgrad, registrovana su naselja u kojima je udeo izdržavanog poljoprivrednog stanovništva dostigao čak 100%.

Dobijeni rezultati ukazuju na visok stepen korelacije pokazatelja o demografskom smanjenju stanovništva, agrarnoj strukturi stanovništva i ograničenim ekonomskim mogućnostima u prigraničnim naseljima. Ustanovljeni trendovi značajan su izazov za teritorijalni razvoj pograničnih JLS i ukazuju na potrebu za integrisanim razvojnim politikama koje bi doprinele revitalizaciji ovih prostora.

Karta 1: Stopa demografskog pada prigraničnih naselja u RS, 2011-2022. god.



Izvor: Autori

Generalno, naselja koja se nalaze uz granicu u Srbiji su izložena **specif čnim problemima**, koji se razlikuju u zavisnosti od lokacije, konteksta, blizine centra, tradicije i razvojne perspektive. Jasno se uočava:

- *Nedostatak ulaganja u razvoj ovih naselja*: strateške odluke o forsiranju razvoja pojedinih delova države su usmerene ka centralnim delovima teritorije u cilju efikasnijeg upravljanja najvažnijim razvojnim pravcima u državi.
- *Bezbednosni izazovi*: naselja u blizini granice često su podložna bezbednosnim izazovima (crno tržište, ilegalne migracije i druge nezakonite aktivnosti).
- *Ekonomski problemi*: često naselja uz granicu imaju manje razvijenu infrastrukturu i pristup uslugama i shodno tome demotivisu investitore da ulažu ova područja. Visok stepen nezaposlenosti sa druge strane posledično utiče na iseljavanje stanovništva, posebno kontigenta mlađe radno aktivne populacije u perspektivnije sredine.

- *Migracije i prelazak granice*: neka naselja su u zonama intenzivne migracije ili sa izraženim prelazima granice, što stvara dodatne izazove upravljanja ovim tokovima i integracijom migranata.
- *Problemi zaštite životne sredine*: naselja mogu da budu izložena raznim ekološkim (preko)graničnim izazovima, uključujući zagađenje vazduha, zemljišta i vodenih tokova, što sve zajedno može da ima negativan uticaj na zdravlje stanovništva i životnu sredinu.

PREPORUKE

U planskim i strateškim dokumentima u Srbiji, naselja koja se nalaze uz granicu obično se tretiraju kao deo geografskog i socio-ekonomskog konteksta koji zahteva poseban tretman. Osim negativnog razvojnog konteksta, perspektivno se posmatraju kao područja intenzivne transgranične saradnje za koje je neophodno defisati koncepciju razvoja i prioritete projekte koji bi bili finansirani (nacionalni i evropski fondovi) i koji bi otvorili perspektive razvoja na osnovu zajedničkih aktivnosti sa sličnim regionima u susjednim zemljama. Kroz nacionalne prostorne i regionalne planove se identifikuju strukturni problemi i predlažu strategije za njihovo rešavanje, uključujući različite ekonomske, socijalne i infrastrukturne mere (PPRS 2020, PPRS 2035 Nacrt, regionalni planovi za planski definisane oblasti). Istovremeno planovi na lokalnom nivou konkretizuju interesno orijentisane akcije sa svim neophodnim implementacionim merama. Konačno, strateški dokumenti za granične regione uključuju mere za jačanje međudržavne saradnje, stimulisanje ekonomskog razvoja i unapređenje životnog standarda u naseljima uz granicu. U svim ovim dokumentima, cilj je da se prepoznaju posebni izazovi i mogućnosti koje predstavljaju naselja na granicama, i da se usklade različite potrebe i interesi zarad ostvarivanja balansirano i održivog razvoja.

Evropska Unija takođe definiše različite dokumente i inicijative koje se odnose na probleme naselja uz granicu i upravljanje njima. Neki od najznačajnijih za Srbiju su:

1. *INTERREG programi*: EU ima različite programe prekogranične saradnje poput INTERREG IPA (programi za zemlje kandidate i potencijalne kandidate)⁶, INTERREG Danube (za zemlje u području Dunava) i INTERREG Mediteran (za zemlje u području Mediterana). Programi podržavaju različite projekte koji se odnose na ekonomski, socijalni i ekološki razvoj naselja na granicama.

2. *Strategija prostornog razvoja i regionalne koheziju (Europa 2020)* ima za cilj promovisanje ravnomernog i održivog razvoja u svim regionima EU, uključujući i oblasti koje su na granicama. Naglašava značaj investicija u infrastrukturu, energetiku, obrazovanje i inovacije kako bi se podržao razvoj naselja na granicama.

3. *Strategija Jugoistočne Evrope 2020* prepoznaje prekogranična područja kao važne prostore regionalne integracije i saradnje, sa ciljem smanjenja razvojnih dispariteta i jačanja teritorijalne kohezije. Poseban akcenat stavljen je na unapređenje infrastrukturne povezanosti, razvoj zajedničkih ekonomskih inicijativa i jačanje institucionalne saradnje između susjednih regiona. Prekogranična područja se posmatraju kao razvojni resurs, a ne kao periferne zone, čime se podstiče njihovo uključivanje u šire regionalne i evropske tokove razvoja..

4. *Dokumenta i smernice Komisije za socijalnu politiku, obrazovanje, zapošljavanje, istraživanje i kulturu* (Commission for Social Policy, Education, Employment, Research and Culture- SEDEC) koja je u okviru Evropskog komiteta regiona osmišljena da pomogne zemljama u procesu prekogranične saradnje i regionalnog razvoja. Posebno naglašava značaj

⁶ Srbija učestvuje u INTERREG IPA programima prekogranične saradnje sa susjednim državama (Mađarska, Rumunija, Bugarska, Hrvatska, Bosna i Hercegovina i Crna Gora), koji podržavaju projekte u oblastima infrastrukture, zaštite životne sredine i lokalnog razvoja.

upravljanja graničnim oblastima, uključujući i efikasno upravljanje naseljima na granicama. SEDEC zapravo daje mišljenja i preporuke, odnosno učestvuje u oblikovanju politika koje se, između ostalog, odnose i na razvoj pograničnih područja i unapređenje teritorijalne kohezije.

5. *Direktive za zaštitu životne sredine i kvalitet vazduha*: kroz zakonodavstvo koje reguliše zaštitu životne sredine i kvalitet vazduha, direktive imaju za cilj da zaštite građane, uključujući i one koji žive u naseljima na granicama, od potencijalno negativnih uticaja različitih privrednih aktivnosti koje mogu prelaziti preko granice.

U procesu pridruživanja RS EU za naselja je posebno važan segment u Poglavlju 11 pregovaračkog okvira za pristupanje (EU *acquis*)⁷ koji se odnosi na poljoprivredu i ruralni razvoj čiji su glavni ciljevi jačanje konkurentnosti poljoprivrede, očuvanje biodiverziteta, unapređenje kvaliteta života i diversifikacija ruralne ekonomije, uz razvoj lokalnih strategija, jačanje urbano-ruralnih veza i unapređenje infrastrukture u ruralnim područjima⁸.

Mere implementacije predviđene Akcionim planom u RS obuhvataju jačanje administrativnih kapaciteta, procenu potrebnih resursa i uspostavljanje integrisanog administrativnog i kontrolnog sistema u cilju pripreme za upravljanje i kontrolu finansijskih podsticaja u poljoprivredi u okviru Zajedničke poljoprivredne politike EU (Common Agricultural Policy – CAP). Poseban značaj ima korišćenje Instrumenta pretprištupne pomoći za ruralni razvoj (Instrument for Pre-Accession Assistance for Rural Development – IPARD), pri čemu je u aktuelnom periodu fokus na sprovođenju IPARD III programa (2021–2027), usmerenog ka održivom razvoju, unapređenju konkurentnosti i klimatskoj tranziciji ruralnih područja. U tom kontekstu, usklađivanje sa CAP i efikasno korišćenje instrumenata kao što je IPARD III program predstavljaju ključne mehanizme za unapređenje teritorijalnog razvoja pograničnih područja, kroz jačanje konkurentnosti poljoprivrede, diversifikaciju ruralne ekonomije i smanjenje regionalnih dispariteta.

ZAKLJUČAK

Rezultati istraživanja ukazuju da pogranična područja u RS karakterišu izraženi demografski socioekonomski problemi, pre svega depopulacija, starenje stanovništva i ograničeni razvojni kapaciteti lokalnih zajednica. Značajan broj naselja u pograničnom pojasu beleži kontinuirano smanjenje broja stanovnika, uz visoku zastupljenost agrarne strukture stanovništva i povećan udeo izdržavanog stanovništva. Ovi procesi dodatno produbljuju razvojne disparitete između pograničnih i centralnih delova države i predstavljaju značajan izazov za upravljanje teritorijalnim razvojem.

Istovremeno, pogranična područja poseduju određene razvojne potencijale koji mogu da predstavljaju osnovu za revitalizaciju lokalnih zajednica i jačanje regionalne kohezije. U cilju smanjivanja disproporcija u razvoju i podsticanja integracije prostora, u Nacrtu PPRS 2035 se izdvajaju naselja koja u narednom periodu ipak mogu pružiti osnovu za umrežavanje ruralnog okruženja. Takva naselja identifikovana su naročito na prostoru jugoistočne Srbije (u opštinama Dimitrovgrad, Crna Trava, Trgovište, Lebane, Bosilegrad), u kontaktnoj zoni sa AP Kosovo i Metohija (opština Kuršumlija), kao i u nekim oblastima dominantno brdsko-planinskog karaktera.

⁷ EU *acquis* je pravni i institucionalni okvir EU koji države kandidati usklađuju sa svojim zakonodavstvom.

⁸ Dok je *LEADER program* prvenstveno bio usmeren na razvoj ruralnih područja, koncept *Lokalnog razvoja vođenog od strane zajednice* (Community-Led Local Development – CLLD) proširuje primenu ovog pristupa i na druge teritorije sa izraženim razvojnim neravnotežama. CLLD omogućava integrisano korišćenje različitih evropskih strukturnih i investicionih fondova (European Structural and Investment Funds – ESI fondovi) u cilju sprovođenja lokalnih razvojnih strategija. Razvojne intervencije mogu da se realizuju i kroz instrument *Integrisanih teritorijalnih investicija* (Integrated Territorial Investments – ITI), koji omogućava koordinisano finansiranje projekata u određenim regionima.

Efikasno upravljanje teritorijalnim razvojem pograničnih JLS zahteva integrirani pristup zasnovan na koordinaciji prostornog planiranja, ekonomskih politika i institucionalnih mehanizama. Poseban značaj ima jačanje kapaciteta lokalnih samouprava i njihovo aktivno uključivanje u programe prekogranične saradnje. Usklađivanje sa EU *acquis*, posebno u okviru Poglavlja 11, uz korišćenje instrumenata poput CAP, IPARD III i INTERREG, predstavlja ključni okvir za podsticanje razvoja i jačanje teritorijalne kohezije.

Integrirano delovanje nacionalnih i lokalnih politika, uz efikasno korišćenje evropskih instrumenata i jačanje institucionalnih kapaciteta, stvarili bi se uslovi za smanjenje regionalnih dispariteta i dugoročnu revitalizaciju pograničnih prostora.

ZAHVALNICA

Ovaj rad je rezultat istraživanja podržanog od strane Ministarstva obrazovanja, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (Broj ugovora 451-03-34/2026-03/200091).

LITERATURA:

- Drobnjaković, M., & Panić, M. (2023). *Na šta mislimo kada kažemo... Decentralizacijom do bolje integracije ruralnog prostora Srbije*. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju.
- European Commission (2026). *Interreg: European Territorial Cooperation*. Dostupno na: <https://interreg.eu>. (Pristupljeno: 25. februara 2026)
- European Commission (2010). *Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu> (Pristupljeno: 25. februara 2026)
- Regional Cooperation Council (2013). *South East Europe 2020 Strategy: Jobs and prosperity in a European perspective*. Dostupno na: <https://www.rcc.int> (Pristupljeno: 26. februara 2026)
- European Committee of the Regions (2026). Commission for Social Policy, Education, Employment, Research and Culture (SEDEC). Dostupno na: <https://cor.europa.eu> (Pristupljeno: 26. februara 2026)
- Gajić, A., Krunić, N., Protić, B. (2018). Towards a new methodological framework for the delimitation of rural and urban areas: a case study of Serbia. *Geografisk Tidsskrift-Danish Journal of Geography*, 118, 160–172.
- Gajić, A., Krunić, N., Protić, B. (2021). Classification of Rural Areas in Serbia: Framework and Implications for Spatial Planning. *Sustainability*, 13, 1596.
- Gajić Protić, A., Krunić, N., Protić, B. (2024). Detecting Serbia's Settlement Patterns: A Fuzzy Logic-Based Approach to Rural-Urban Area Delimitation for Spatial Planning. *Land*, 13, 1981.
- Gualini, E. (2003). Cross-border governance: Inventing regions in a trans-national multi-level polity. *disP-The Planning Review*, 39(152), 43-52.
- Jakubowski, A., & Miszczuk, A. (2021). New approach towards border regions in the Territorial Agenda 2030. *Europa XXI*, 40, 11-25.
- Jeftić, M., Šećerov, V., Protić, B. (2024). Teritorijalno povezivanje jedinica lokalnih samouprava na primeru podrtanjskih naselja, Zbornik radova Lokalna samouprava u planiranju i uređenju prostora i naselja, APPS, GEF, стр.165-175., ISBN 978-86-6283-156-9.
- Jeftić, M., Šećerov, V., Tošić, D. (2021): Development of the urban systems in Serbia-towards new spatial plan of the Republic of Serbia. Collection of Papers [Elektronski izvor], The 5th Serbian Congress of Geographers "Innovative Approach and Perspectives of the Applied Geography", Novi Sad: Faculty of Sciences, Department of Geography, Tourism and Hotel Management, ISBN 978-86-7031-589-1, стр. 194–203

- Joksimović, M. (2025). Natural resource management in depopulated regions of Serbia—Birth of rural brownfields or final abandonment. *Land*, 14(2), 403.
- Klatt, M., & Winkler, I. (2020). Lessons from the Danish-German Border Region for Post 2020 Interreg A—an Alignment with Cross-Border Functional Regions? *Europa XXI*, 38, 139-156.
- Medeiros, E. (2018). Debating the urban dimension of territorial cohesion. In *Territorial Cohesion: The Urban Dimension* (pp. 3-22). Cham: Springer International Publishing.
- Molnar, D. S. (2013). *Regionalne nejednakosti i privredni rast: primer Srbije*. Beograd: Ekonomski fakultet, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu.
- Шећеров, В., Филиповић, Д., Чокорило, Н., Тонтић, С., Шантић, Д., Бјелобрк, Г., Врачаревић, Б., Јефтић, М., Душков, Љ. & Протић, Б. (2023). *Нови модел мерења степена развијености ЈЛС у Републици Србији*. Београд: Кабинет министра за равномерни регионални развој.
- Јакопин, Е., Шећеров, В., Филиповић, Чокорило, Н., Тонтић, С., Шантић, Д., Бјелобрк, Г., Иванић, В., Јефтић, М., Душков, Љ., & Протић, Б. (2024). *Програм развоја подручја са посебним развојним проблемима у Републици Србији*. Београд: Универзитет у Београду - Географски факултет.
- Prostorni Plan Republike Srbije 2021-2035, Nacrt (2021). Ministarstvo građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture Republike Srbije, Beograd.
- Protić, B., Šećerov, V., Lukić, B., & Jeftić, M. R. (2019). Towards Resilient Cities in Serbia. In *Climate Change Management*, Springer, 1-14. https://doi.org/10.1007/978-3-030-03383-5_1
- Sohn, C. (2020). Borders as resources: Towards a centring of the concept. In *A research agenda for border studies* (pp. 71-88). Edward Elgar Publishing.
- Vučić, V., Dašić, D., & Mladenović, M. (2025). Economic challenges and potentials for sustainable development in rural areas of Serbia. *Economic of Agriculture*, 72(2), 775-789.
- Zakon o Prostornom planu Republike Srbije od 2010. do 2020. Službeni glasnik 88/2010